

Quest

Adviesprijs €6,95 nr. 4 - 2017

Historie

DEKJES

Waar komen ze
vandaan?
p. 90

Het Wilde Westen

Hoe ruig was
het echt? p. 18



ARM KIND

Vroeger deden we
baby's pijn p. 76



SLAGJE SPELEN

Zo breng je een 17de-eeuwse
veldslag tot leven p. 30



ABRACADABRA

Hoe ontcijfer je een oude,
onbekende taal? p. 38

Hoe kraak je een nog niet ontcijferd schrift?

Sa of sja

Op een kleitablet, oude pot of bouwwerk staan vreemde tekens. Je wilt weten wat er staat, maar waar begin je? 'Er is geen handboekmethode die altijd werkt.'

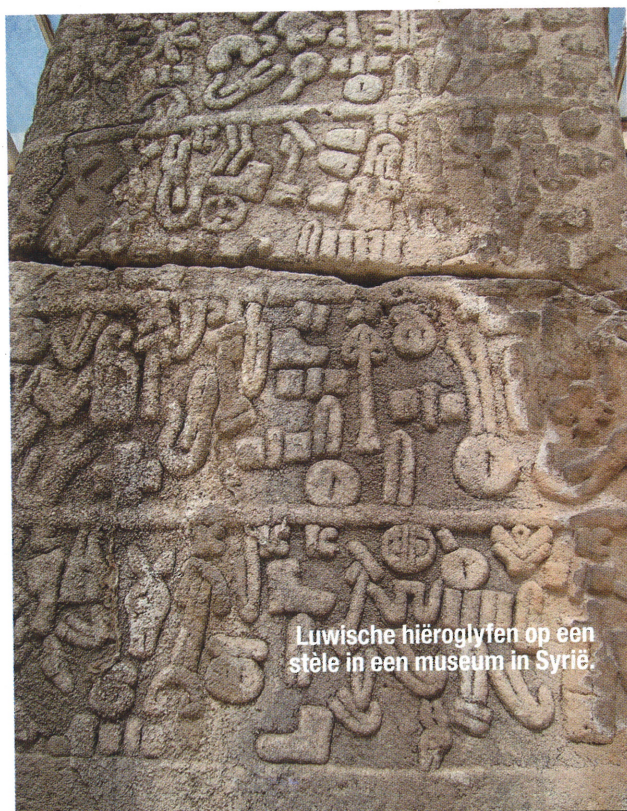
TEKST: PAUL SERAIL

Vaak begint het met de administratie van het paleis. Voor machthebbers is het handig om bij te houden hoeveel graan er nog op voorraad is en hoe groot de kuddes koeien zijn die een stad van vlees en melk voorzien. Dus krassen vroege boekhouders een tekening van een koe met een cijfer erachter in, noem eens wat, een kleitablet. Een complete koe tekenen duurt lang. Daarom wordt het symbool voor 'koe' al gauw versimpeld. De volgende stap: het teken staat niet meer voor het dier 'koe' maar voor de klank 'koe'. Dan kun je het combineren met een ander teken, dat bijvoorbeeld staat voor 'koek', en je krijgt 'koekoek'. Op die manier, met allemaal klanktekens, heb je wel veel tekens nodig. Meer dan wij nodig hebben voor ons alfabet, waarmee we de letters 'k' en 'o' en 'e' combineren tot 'koe'. Maar verschillende volken in verschillende tijden verzinnen nu eenmaal verschillende schriften. Gevolg: de archeologen in de negentiende en twintigste eeuw, en zelfs nu nog, vinden massa's tekens waarvan ze geen idee hebben voor welke klank ze staan. En de woorden die deze klanken vormen zijn alweer duizenden jaren vergeten. Hoe kom je dan nu te weten wat er staat?

Handige dubbelklank

Aan de Universiteit Leiden doet Alwin Kloekhorst onderzoek naar het hiëroglifisch Luwisch. Dat schrift werd tussen 1200 en 700 voor Christus gebruikt in wat nu Zuidoost-Turkije en het noorden van Syrië is. Het hiëroglifisch Luwisch bestaat uit zowel tekens die concepten weergeven als tekens die staan voor klanken. Van een paar symbolen was de betekenis al snel bekend. 'Een teken met

een puntige driehoek moest 'koning' betekenen, want die punt stelde een koningshoed voor.' Ook het teken voor 'land' was al gauw duidelijk. Vervolgens was de naam van een van de Luwische koninkrijken de sleutel om de eerste tekens te ontcijferen die voor een klank staan, legt Kloekhorst uit. 'Vlakbij het teken voor 'land' stond een symbool dat werd herhaald. En het was bekend dat in de buurt



Luwische hiëroglyfen op een stèle in een museum in Syrië.





Archeoloog Henry Rawlinson beklom in 1835 een Iraanse rotswand met inscripties in het Perzisch spijkerschrift. Later ontdekte hij wat die tekens betekenen.

Op de gevel van een paleis staat niet snel 'Je dochter heeft last van luizen' geschreven

► het koninkrijk Kurkuma lag. In die naam zit twee keer een 'ku'-klank. Dat teken zal dan wel 'ku' zijn, was de gedachte. En het volgende symbool is dan 'ma'. Zo is het balletje gaan rollen. Even iets heel anders: heeft dat koninkrijk iets te maken met die gele smaakmaker uit de keuken die ook kurkuma heet? Kloekhorst: 'Oh, dat ken ik niet. Dat is vast toevallig.'

Wat is 'tarpi'?

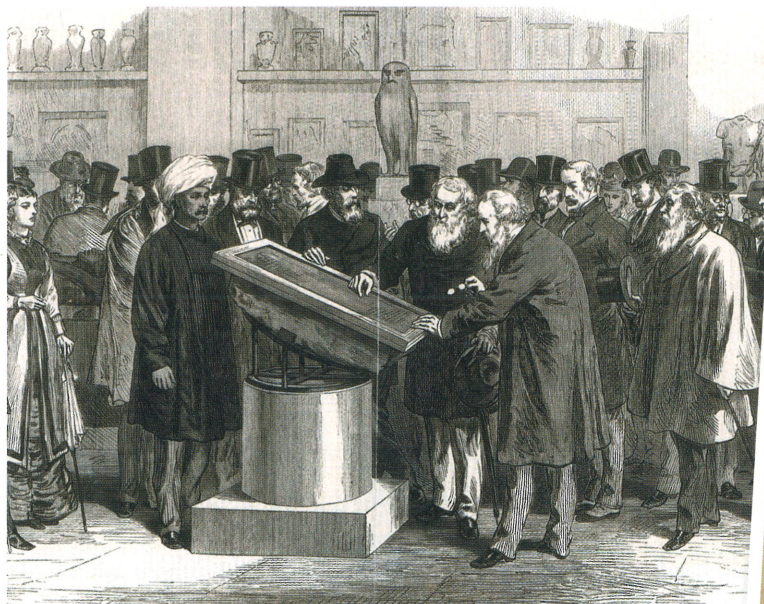
Begin jaren twintig werd voor de eerste keer geprobeerd om het hiëroglifisch Luwisch te ontcijferen. Daarbij waren koninklijke zegels nuttig. 'De zegels waren tweetalig', vertelt Xander Vertegaal, die promotieonderzoek aan de Universiteit Leiden doet. 'Daarop stond de naam van de koning in zowel het Akkadisch spijkerschrift als in het Luwisch.' Omdat het spijkerschrift eerder al ontcijferd was, waren nu ook de tekens op de zegels te kraken. 'Rond 1975 was van alle tekens van het hiëroglifisch Luwisch zo'n beetje de klankwaarde bekend', vertelt Kloekhorst. Maar of het schrift daarmee echt ontcijferd was? Vertegaal pakt er een dik boek bij met daarin tekeningen van de inscripties. Het boek geeft een zogeheten transliteratie van de tekst. Tekens voor tekens is uitgeschreven welke klank er staat: 'wa imu ia a ta na'. Vertegaal: 'We kunnen dat vertalen, maar dan moeten we er even een woordenboek bij pakken.' In de transliteratie staan nog streepjes. Dat betekent dat niet alle tekens van het schrift al zijn ontcijferd. En van de gevonden klanken is niet altijd de betekenis in het woordenboek te vinden. Vertegaal heeft weliswaar een vertaling van de tekst, maar er staan vraagtekens in en van schuingedrukte woorden is de betekenis onzeker. 'En hier staat 'tarpi'. Daarvan weten we niet wat het is.'

Uitstapje loont

Hoe werk je nu al die streepjes, vraagtekens en schuingedrukte woorden in oude teksten weg? 'Om te beginnen heb je meerdere teksten nodig', zegt Kloekhorst. Met de tekens die je al kent als uitgangspunt kun je kijken wat de tekens die er omheen staan zouden kunnen betekenen. 'Soms kun je beredeneren wat de woorden in de omgeving van die bekende woorden betekenen.' Het helpt ook om uitstapjes te maken naar andere talen. Het Sanskriet is bijvoorbeeld goed bekend. En ook verwant. 'In het Luwisch is 'asti' het woord voor 'hij is'. En 'asanti' betekent 'zij zijn'. In het Sanskriet is het ook 'asti' en 'asanti'. Maar het is wel oppassen met zulke parallellen, waarschuwt Kloekhorst. 'Het woordenboek Sanskriet is heel dik. Je vindt daardoor altijd wel iets dat lijkt op wat je zoekt. Dan kun je wel zeggen: 'Kijk, je kunt het lezen aan de hand

Wie schrijft?

Een van de oudste schriften is het spijkerschrift, dat zo'n 5000 jaar geleden ontwikkeld werd in Irak. Het schrift heet niet zo omdat de schrijvers met een spijker schreven. Ze schreven vaak met een scherp gemaakte rietstengel in klei. Door de punt van de stengel ontstaat in de klei een driehoekje, dat lijkt op de punt van een spijker. Het schrift verspreidde zich naar gebieden die we tegenwoordig onder meer Iran en Turkije noemen. Maar wie gebruikten het? Volgens Alwin Kloekhorst, die aan de Universiteit Leiden talen bestudeert die 4000 tot 2000 jaar geleden gesproken werden in Turkije, waren het niet uitsluitend de koning en de hogepriester die konden lezen. 'De Assyrische kleitabletten van 2000 voor Christus zijn van kooplui. Ik denk dat de middenklasse ook kon schrijven.'



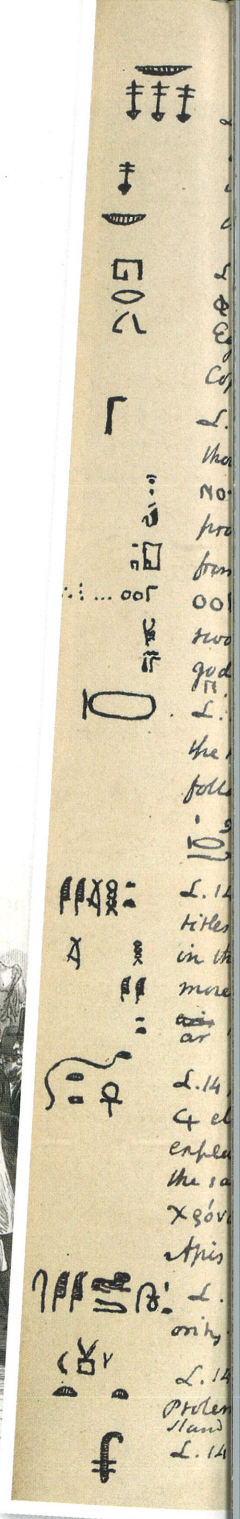
De steen van Rosetta werd in 1799 in Egypte gevonden en is in 1802 naar het British Museum in Londen gebracht. Daar is hij nu nog steeds te zien.

van het Sanskriet', maar het moet wel een tekst opleveren met een logische inhoud.'

Ik ben geliefd

Een van de problemen waar vertalers van het hiëroglifisch Luwisch nog tegenaan lopen, is dat we weinig weten van de schrijfsels van de gewone mens. Bekende teksten zijn afkomstig van koningen. In de ontwikkeling van veel schriften is hetzelfde proces te zien: op zeker moment bedenkt een heerser dat hij mooie schrijfsels kan inzetten om zichzelf op te hemelen. Zo'n tekst begint meestal met 'Ik', vertelt Vertegaal: 'Ik ben koning ..., geliefd door de goden, overal bekend. Ik heb deze gebouwen gemaakt en de vijanden verslagen.

De goden waren mij welgezind. Degene die deze inscriptie verwoest hem straffe de goden.' Ook koopmannen ontdekten het nut van het schrift, maar zij laten andere boodschappen achter. 'Er zijn loden briefrolletjes gevonden die je kunt uitrollen. 'Hoe gaat het? Stuur mij nieuwe voorraden want die van mij zijn op', zo iets staat er dan.' Jammer genoeg zijn de loden briefjes moeilijk te lezen. 'Kooplieden gebruikten een vocabulaire dat in de koninklijke inscripties weinig tot niet voorkomt', zegt Vertegaal. 'Het graan is bijna op en je oudste dochter heeft last van luizen', dat zul je niet gauw op een gevel van een paleis zien staan. Daarom weten we niet goed waar de gewone Luwiër over gebabbeld heeft. Komen



QuestHISTORIE 41